

**PEDAGOGICAL CONDITIONS OF FORMATION
OF PROFESSIONAL AND ETHICAL CULTURE
OF FUTURE DOCTORS IN THE HUMANITARIAN LEARNING**

**ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ
ПРОФЕСІЙНО-ЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ЛІКАРІВ
У ПРОЦЕСІ ГУМАНІТАРНОЇ ПІДГОТОВКИ**

Korolova Tetiana¹

Oleksii Kateryna²

DOI: http://dx.doi.org/10.30525/978-9934-571-27-5_24

Abstract. The purpose of the paper is to present and implement pedagogical conditions that contribute to the formation of the professional and ethical culture of future physicians in the process of humanitarian training. Methodology. The survey is based on a comparison of data from respondents of 2016 and 2017, using questionnaires and tests. Students were asked to fill in questionnaires themselves. In total, 278 respondents were interviewed; each producing answers to the survey questions. Results of the survey showed that after specially organized training the students had higher levels of empathy, affiliation and psychological defense. Most students consider that the communicative qualities of the teacher are significant for them. The results of the analysis of the professional training of future doctors, and the level of their professional culture make it possible to conclude that the pedagogical conditions will contribute to the formation of the professional and ethical culture of future physicians. They aim at encouraging teachers to work and students – to professional self-improvement. These conditions include: an orientation towards the development of the humanistic orientation of the personality of the future doctor; subject-subject approach in the study of humanities; improvement of the foreign language communicative competence of future doctors; stimulating independent work of future spe-

---

¹ Candidate of Pedagogical Sciences,
Assistant Professor at Department of Foreign Languages,
I.Ya. Horbachevsky Ternopil State Medical University, Ukraine

² Candidate of Philological Sciences,
Assistant Professor at Department of Foreign Languages,
I.Ya. Horbachevsky Ternopil State Medical University, Ukraine

cialists in the medical sphere in the process of humanitarian training; introduction of elements of educational and pedagogical training as a means of forming the professional culture of the future doctor.

1. Вступ

При мінімальних зусиллях організації педагогічного процесу, без додаткових педагогічних прийомів, засобів, форм навчання тощо можливе повноцінне формування лише деяких вказаних елементів професійно-етичної культури, більшість з яких буде завершуватися на рівні знань, умінь і навичок. Мета дослідження полягає в тому, щоб створити та реалізувати педагогічні умови, які сприяють формуванню професійно-етичної культури майбутніх лікарів у процесі гуманітарної підготовки. Припускаємо, що педагогічні умови формування професійно-етичної культури майбутнього фахівця спрямовані на розвиток у нього професійно етичних якостей і відображають готовність студента до майбутньої професійної діяльності. При створенні ж певних педагогічних умов можна вести мову про вищі рівні формування елементів професійно-етичної культури. Наприклад, знання методів і засобів командної роботи без практичного втілення залишаються лише знаннями; участь у командній роботі сприяє формуванню відповідних умінь і навичок; постійна діяльність у різних командах сприяє переходу вмій і навичок на рівень компетентності в командній роботі тощо [11, с. 191].

2. Педагогічні умови формування професійно-етичної культури

Системний аналіз психолого-педагогічних та філософських джерел дає можливість розглядати категорію «умова» як складову будь-якого процесу, зокрема і процесу формування професійно-етичної культури майбутніх лікарів у процесі вивчення гуманітарних дисциплін [11]. Вважаємо, що педагогічна умова – це певна обставина, яка впливає (прискорює чи гальмує) на формування та розвиток педагогічних явищ, процесів, систем, якостей особистості.

Під час виокремлення педагогічних умов формування професійно-етичної культури майбутніх лікарів нами було враховано наступні чинники:

- 1) особистісну мотивацію майбутніх лікарів;
- 2) науково-структурний зміст професійної підготовки;

Pedagogical conditions of formation of professional and ethical culture...

3) наявність об'єктивної діагностичної методики рівнів сформованості професійно-етичної культури майбутніх лікарів;

4) технології та принципи формування професійно-етичної культури майбутніх лікарів у вищому медичному навчальному закладі [12, с. 6].

Обґрунтування ключових положень теоретичних основ формування професійно-етичної культури майбутніх лікарів у процесі гуманітарної підготовки, педагогічне дослідження формування професійно-етичної культури та його моделювання дали можливість виявити й апробувати наступні педагогічні умови його реалізації:

– орієнтацію на розвиток гуманістичної спрямованості особистості майбутнього лікаря;

– запровадження суб'єкт-суб'єктного підходу під час вивчення гуманітарних дисциплін;

– вдосконалення іншомовної комунікативної компетентності майбутніх лікарів;

– стимулювання самостійної роботи майбутніх фахівців медичної сфери у процесі гуманітарної підготовки;

– введення елементів навчально-педагогічного тренінгу як засобу формування професійно-етичної культури майбутнього лікаря.

3. Розвиток гуманістичної спрямованості

Першою умовою ефективності формування професійно-етичної культури майбутніх лікарів у процесі гуманітарної підготовки являється орієнтація навчально-виховного процесу на розвиток гуманістичної спрямованості особистості майбутнього лікаря, тобто на розвиток у нього системи потреб і мотивів, яка визначає рівень гуманістичної спрямованості особистості.

Розвитку гуманістичної спрямованості особистості студента-медика сприятиме, насамперед, зміст гуманітарних дисциплін, які він вивчатиме. Тому предметом особливої уваги стає визначення цього змісту.

Професійно значимі особистісні якості, здібності, професійна позиція, професійні знання й уміння розкриваються в різних курсах фахового спрямування, окремо від професійного спілкування. Поряд з цим, опираючись на матеріали численних досліджень з проблем професійної діяльності лікаря, можемо стверджувати, що саме в про-

цесі безпосередньої взаємодії лікаря з пацієнтом особливого значення набувають професійні якості лікаря, проявляється його професійна позиція (бажано, гуманістично спрямована), а перелік професійних умінь і навичок побудовано на етичних нормах та принципах [3, с. 13].

Таким чином вважаємо, що у процесі розвитку гуманістичної спрямованості особистості студента-медика потенційні можливості дисциплін гуманітарного циклу використовуються не повною мірою. Разом з цим, гуманістична спрямованість особистості майбутнього лікаря визначає характер його взаємодії з пацієнтом та колегами. Тому ми припустили, що орієнтація змісту дисциплін на розвиток гуманістичної спрямованості особистості студента-медика буде сприяти не лише формуванню його професійно-етичної культури, але й посилить ефективність майбутньої професійної діяльності у цілому, оскільки виправлення аномалій здоров'я, що ґрунтується на виявленні шанобливого ставлення до пацієнта як до особистості, може повернути хворого до нормального життя.

З цією метою нами було переглянуто зміст курсів «Основи психології. Основи педагогіки», «Етичні проблеми в медицині», «Основи біоетики та біобезпеки», «Основи християнської етики та моралі», «Етика і деонтологія у фармації»; розроблено модуль «Професійна деонтологія»; модифіковано зміст виробничої лікарської практики студентів 5 року навчання за спеціальностями 7.12010001 – Лікувальна справа, 7.12010005 – Стоматологія у ДВНЗ «Тернопільський державний медичний університет імені І. Я. Горбачевського МОЗ України».

Гуманістична спрямованість діяльності майбутнього лікаря передбачає усвідомлення ним потенційної моральності та унікальності кожної особистості.

Тому при викладанні гуманітарних дисциплін перед викладачем постає завдання підготовки студента-медика до сприйняття пацієнта як рівного собі суб'єкта. Центральне місце в організації гуманітарної підготовки повинно відводитись вихованню здатності бачити та цінувати індивідуальність кожного пацієнта, розвитку здатності переживати і співпереживати, іншими словами, розвитку гуманізації моралі студента у ході навчання в вищому медичному навчальному закладі [2].

Було здійснено також експериментальну перевірку означеної умови ефективності формування професійно-етичної культури майбутніх

Pedagogical conditions of formation of professional and ethical culture...

лікарів. Рівні розвитку гуманістичної спрямованості особистості майбутніх лікарів ми визначали за рівнями розвитку: емпатії (враховуючи, що при низькому рівні емпатійності людині важко спілкуватись з оточуючими, що може призводити до непорозумінь і навіть конфліктів з оточенням, зокрема з пацієнтами), афіліації (рівень афіліації лікаря є однією з важливих емоційних характеристик, так як потреба у створенні теплих, емоційно значимих стосунків із іншими людьми є запорукою створення ґрунту для ефективних відносин з ними) та здатності до психологічного захисту (емоційна стабільність в умовах професійної діяльності лікарів допомагає у боротьбі зі стресом, що, в свою чергу, забезпечує позитивну позицію лікаря у стосунках з оточуючими). Оскільки професія лікаря потребує розвитку означених складових гуманістичної спрямованості особистості на середньому або високому рівні, динаміку показників визначали використовуючи числові еквіваленти розвитку якостей виключно на цих рівнях.

В експериментальній групі, до якої увійшло 286 студентів до і після спеціально організованого навчання, що передбачало орієнтацію змісту гуманітарних дисциплін на розвиток гуманістичної спрямованості особистості майбутнього лікаря, було проведено методики: «Діагностика емпатичних тенденцій» І. Юсупова, «Діагностика мотивів афіліації» А. Мехрабіана та «Діагностика домінуючої стратегії психологічного захисту в спілкуванні» В. Бойко. Отримані результати відображені в таблиці 1.

Таблиця 1

Динаміка рівнів розвитку гуманістичної спрямованості особистості майбутніх лікарів у процесі гуманітарної підготовки (у абсолютних числах і відсотках)

№ п/п	Рівень Якість	Низький				Середній				Високий				Динаміка	
		поч. експ.		кін. експ.		поч. експ.		кін. експ.		поч. експ.		кін. експ.		абс.	у %
		абс.	у %	абс.	у %	абс.	у %	абс.	у %	абс.	у %	абс.	у %		
1.	<i>Емпатія</i>	84	23,4	31	10,8	158	55,2	172	60,1	44	15,4	83	29,1	+53	+18,6
2.	<i>Афіліація</i>	104	36,4	44	15,4	161	56,3	194	67,8	21	7,3	48	16,8	+60	+21
3.	<i>Психологічний захист</i>	131	45,8	42	14,7	138	48,3	216	75,5	17	5,9	28	9,8	+89	+31,1

Згідно з отриманими даними, на початку експерименту низький рівень розвитку емпатії було зафіксовано нами у 23,4% респондентів, афіліації – у 36,4% та здатності до психологічного захисту – у 45,8% студентів-медиків. Варто зазначити, що середній рівень розвитку емпатії було виявлено у 55,2% майбутніх лікарів, афіліації – у 56,3%, а здатності до психологічного захисту – у 48,3% респондентів. При цьому високий рівень розвитку емпатії було зафіксовано нами у 15,4% респондентів, афіліації – у 7,3%, здатності до психологічного захисту – у 5,9% студентів-медиків. Відрадно, що у результаті проведеної нами роботи зафіксовано позитивну динаміку рівнів означених якостей, а саме: кількість студентів з середнім і високим рівнями емпатії зросла на 18,6%, афіліації – на 21%, здатності до психологічного захисту – на 31,1%.

Таким чином, дані таблиці підтверджують ефективність розвитку гуманістичної спрямованості особистості майбутнього лікаря у якості умови формування його професійно-етичної культури у процесі гуманітарної підготовки. Вважаємо, що розширення переліку включених до експерименту дисциплін лише посилило б ефективність проведеної роботи.

4. Суб'єкт – суб'єктний підхід

Відповідно до виділеної нами другої педагогічної умови ефективності формування професійно-етичної культури майбутніх лікарів у процесі гуманітарної підготовки, а саме – запровадження суб'єкт-суб'єктного підходу під час вивчення гуманітарних дисциплін, вплив суб'єкта змінює не тільки об'єкт, але і сам суб'єкт. Тобто, у процесі діяльності і суб'єкт, і об'єкт зазнають впливів одне на одного, що й дає підстави розглядати кожного з них одночасно у якості суб'єкта та об'єкта діяльності. Особливої актуальності при цьому набуває гуманізація взаємовідносин викладача і студентів, що сприяє формуванню у останніх певного стилю спілкування.

Як свідчать результати аналізу наукової літератури, проблема взаємовідносин викладача і студентів в педагогічній науці розроблена недостатньо. Це стало однією з причин того, що до недавнього часу особливістю спілкування викладача і студентів була перевага монологічних форм взаємодії.

При вивченні студентами-медиками дисципліни «Основи біоетики та біобезпеки» пропонуємо до розгляду проблему комунікативних

Pedagogical conditions of formation of professional and ethical culture...

табу. Валеологічну основу комунікативних табу складає профілактика лікарем психотравмування пацієнта [7, с. 39]. Є чимало факторів, які провокують психічні травми у людини. Особливо небезпечними у цьому аспекті є комунікативні дії, пов'язані з блокуванням соціально-психологічних життєво важливих потреб, найголовнішою з яких, з точки зору збереження здоров'я, вважаємо потребу людини в душевному комфорті та позитивних емоціях, які стимулюють її життєвий тонус. Знання майбутнім лікарем комунікативних табу допоможе йому грамотно і компетентно вибудовувати гуманні за своїм змістом взаємовідносини з пацієнтами [7, с. 42].

Інтерпретація результатів показала, що на сучасному етапі розвитку системи вищої медичної освіти більш бажаними для студентів стають суб'єкт-суб'єктні відносини викладача і майбутнього лікаря. Студенти-медики відчують потребу в гуманістичному стилі спілкування. 76% студентів відзначають, що для них дуже важливо, як до них ставиться викладач. 60% майбутніх лікарів відзначає, що спілкування з викладачем накладає відбиток на їхнє спілкування з майбутніми пацієнтами та колегами. Найбільше студенту у викладачі імпонує наявність інтересу до студента, як до людини (2 ранговий номер); доброзичливе і дружелюбне ставлення до студентів (3 ранговий номер); вміння знайти спільну мову з студентом (4); розташовує манера спілкуватися (5). 72% студентів відзначають, що в основному викладач і студенти пов'язані функціональними відносинами (викладач вчить – студенти вчаться). На наявність відносин співробітництва вказало 24% студентів. Тому більше половини майбутніх лікарів (64%) вважають, що викладач приділяє їм стільки уваги, скільки зобов'язує його становище. 36% студентів вважають, що викладачеві все одно, що вони відчують і тільки 10% вважають, що викладач розуміє і співпереживає студентам. Не дивує той факт, що 73% студентів хочеться спілкуватися з викладачем стільки ж скільки зазвичай і тільки 20% майбутніх лікарів хотіли б, щоб цей час спілкування збільшився. При визначенні курсу за вибором пріоритетним виступає особистий інтерес студента до предмета (64%). Високий професіоналізм викладача є вирішальним для 18,5% майбутніх лікарів. Тільки 7,3% студентів відповіли, що симпатія до викладача зробить вплив на цей вибір. Репутація викладача як порядної, цікавої людини і наявність наукового ступеня та звання у нього менш значущі для студента (по 4,5%). При цьому переважна більшість

студентів (91%) зазначили, що комунікативні якості викладача для них значимі.

Таким чином, проведене анкетування підтвердило думку про необхідність гуманізації взаємин викладача і студентів, оскільки студенти відчувають у цьому велику потребу. Крім того, в контексті суб'єкт-суб'єктних (гуманних) взаємовідносин професійні проблеми постають не як «загадки» із задалегідь відомою відповіддю, а як відкриті питання, що виникають на межі стосунків студента і викладача. Відмова викладача від нормативно-оціночної авторитарної позиції стимулює ініціативу студентів-медиків, почуття їхньої відповідальності за результат майбутньої професійної діяльності. Адже спілкування викладача зі студентами тільки зовні виглядає як обмін думками.

Ця ідея перегукується з поняттям діалогу, що розробляється вітчизняними психологами та педагогами в руслі концепції М. Бахтіна. В повсякденному значенні діалог – це бесіда двох або декількох осіб, що протікає у формі запитань і відповідей. Отже, для її успіху досить, щоб співрозмовники вміли говорити, слухати, питати та відповідати [10, с. 83].

Однак, при уявній простоті діалог пронизує всі сфери суспільної свідомості і є тією конкретною структурою міжособистісної взаємодії, в якій втілюються реальні відносини між людьми. Аналіз літератури, присвяченої діалогічному спілкуванню, дозволяє виділити такі його компоненти як: ставлення до партнера як до рівноправної особистості, як до цінності, повага іншої людини. Тільки діалогічне спілкування сприяє розвитку особистості, оскільки діалогічним є сам процес становлення людини. Тому діалог є основною формою спілкування викладача і студента.

Таким чином, реалізація на практиці діалогу в системі «викладач-студент» сприяє формуванню професійно-етичної культури майбутнього лікаря, оскільки він особисто може переконатися в дієвості саме таких форм спілкування та побачити особливості їх практичної реалізації. Однак хочемо зазначити, що суб'єкт-суб'єктна діалогова взаємодія викладача і студента буде ефективною та сприятиме розвитку професійно-етичної культури останнього лише в тому випадку, якщо викладач сам володіє досить високим рівнем цієї культури [10, с. 105].

5. Вдосконалення іншомовної комунікативної компетентності

Наступною педагогічною умовою ефективності процесу формування професійно-етичної культури майбутніх лікарів є вдосконалення іншомовної комунікативної компетентності майбутніх лікарів, під якою розуміємо складне, інтегральне особистісне утворення, що уможливило здатність особистості комунікувати у процесі іншомовного фахово зорієнтованого спілкування, а також створювати й управляти дискурсами на медично-професійну тематику.

Навчання іноземної мови є невід'ємною та вкрай важливою складовою професійної підготовки фахівця, адже знання іноземної мови постає одним із показників освіченості сучасної людини. Кінцева мета цього процесу охоплює формування у майбутніх лікарів готовності і здатності до міжкультурної комунікації та практичне володіння іншомовною комунікативною компетентністю. Специфіка комунікативної спрямованості курсу іноземної мови полягає у поєднанні професійно-ділової та соціокультурної орієнтації іншомовної компетентності [1].

Для реалізації означеної умови викладачі іноземних мов повинні знати інтелектуальні здібності, мотиви, інтереси, особливості процесу мислення, рівень культури розумової праці студента, що передбачає дії, при яких кожен викладач ставиться до студента як до унікальної особистості, визнає його права, сприяє його самореалізації. У процесі навчання викладач також повинен забезпечити створення умов для самореалізації та самоствердження особистості, розвитку її вподобань та формування гуманності в повсякденних стосунках.

Для подолання бар'єру між реальною ситуацією викладання іноземних мов у вищому медичному навчальному закладі та навичками й уміннями, необхідними для сучасного фахівця під час виконання професійних завдань в умовах іншомовного середовища, вважаємо за доцільне впровадження концепції іншомовної професійної компетентності, яка ґрунтується на наступних засадах:

1) навчальна діяльність студентів у вищому медичному навчальному закладі повинна бути спрямована на формування професійної етичної культури фахівця у означеній галузі. Отже дисципліни, що входять до навчального плану підготовки майбутніх лікарів, повинні бути спрямовані на досягнення основної мети навчання – формування їхньої професійної компетентності та професійно-етичної культури, а

дисципліна «Іноземна мова за професійним спрямуванням», як і будь-яка інша дисципліна гуманітарного блоку, повинна мати на меті розвиток складових професійної компетентності майбутнього фахівця, у тому числі, його професійно-етичної культури;

2) іншомовна професійна компетентність є утворенням, відповідним до професійної компетентності фахівця, яка реалізується в умовах іншомовного середовища засобами іноземної мови, отже метою навчання та навчальної діяльності студентів повинні стати, з одного боку, розвиток професійної компетентності у єдності усіх її складових, а з іншого – проекція здобутого утворення у площину іншомовного середовища;

3) якщо іншомовна комунікативна компетентність фахівця реалізується у спілкуванні з носієм іншомовної культури, то іншомовна професійна компетентність реалізується під час створення професійно значущого продукту засобами іноземної мови або в іншомовному середовищі;

4) оскільки одним із засобів формування професійної компетентності та професійно-етичної культури як її складової є спілкування, то контекстне викладання дисципліни «Іноземна мова за професійним спрямуванням» на діяльнісних, мотиваційних, ситуативно-обумовлених засадах з використанням професійно зорієнтованого змісту та спрямованого на створення професійно обумовленого інформаційного продукту може стати одним із засобів формування іншомовної професійної компетентності майбутнього лікаря [1; 8].

6. Самостійна робота

Четвертою педагогічною умовою ефективної реалізації моделі формування професійно-етичної культури майбутніх лікарів є стимулювання самостійної роботи майбутніх фахівців медичної сфери у процесі гуманітарної підготовки, тобто діяльності, обумовленої самостійним пошуком майбутнім фахівцем відповіді на будь-яку проблему, з метою досягнення результатів, які мають об'єктивну чи суб'єктивну новизну та оригінальність, а також прогресивність, за умов володіння засобами організації цієї діяльності.

Успіх підготовки фахівців залежить від багатьох чинників, одним з яких є самостійна робота студентів. Тому основним завданням викладача у вищій школі стає не репродуктивне викладання набору готових знань, а організація активної самостійної роботи майбутніх фахівців.

Pedagogical conditions of formation of professional and ethical culture...

Результати аналізу сучасної науково-педагогічної літератури показали, що самостійну роботу студента можна розглядати як метод навчання, як форму організації діяльності студента, як вид пізнавальної і практичної діяльності.

Слід акцентувати увагу і на розширенні функціональних обов'язків викладача, оскільки він виступає не тільки як організатор і контролер навчального процесу у вищому навчальному закладі, але й як кваліфікований консультант. Нові підходи до організації самостійної роботи передбачають суттєве коригування традиційних відносин у системі «викладач-студент». У сучасному навчальному процесі студент – не звичайний споживач інформації, а творчий здобувач знань і умінь. При цьому завдання викладача полягає не лише в передаванні інформації в готовому вигляді, а в заохоченні студента до самостійної пізнавальної діяльності, у формуванні в нього навичок самостійності у засвоєнні знань. Викладач має добирати навчальні завдання відповідного рівня складності, ураховуючи психологічні можливості як окремого студента, так і всієї аудиторії. Це забезпечує здобуття інноваційного досвіду у відносинах між студентом і викладачем, який базується на встановленні оптимального співвідношення між свободою й відповідальністю індивіда, в результаті чого формується самостійність особистості як основна мета освіти [10, с. 54].

З метою активізації навчання викладач повинен реалізувати багатофакторний комплексний підхід до всіх видів пізнавальної діяльності майбутнього лікаря на основі застосування різноманітних методів і прийомів навчання, використання навчальних ресурсів та організації часу, а також позитивної мотивації. У виборі індивідуального підходу до студента викладачеві потрібно зважати на такі фактори готовності майбутнього лікаря до самоосвіти:

– цілісний емоційно-особистісний апарат (внутрішня потреба студента-медика у самовдосконаленні, стійка система особистісних цінностей, емоційно-вольовий механізм, рівень загального розумового розвитку тощо);

– систему знань, умінь та навичок із самоосвіти (повнота, глибина сформованих наукових понять, усвідомлення взаємозв'язків між ними, уміння співвідносити наукові поняття з об'єктивною реальністю, розуміння відносності знань, необхідності їх поглиблення та уточнення на основі систематичного пізнання тощо);

– уміння та навички роботи із джерелами інформації (фаховими підручниками, методичними посібниками, науковими журналами й монографіями, бібліографічними системами, автоматизованими інформаційно-пізнавальними засобами, засобами масової інформації), уміння швидко орієнтуватися та опрацьовувати значні обсяги інформації (визначати головне, фіксувати його та запам'ятовувати, структурувати знання тощо);

– систему організаційно-управлінських умінь і навичок (ставити та виконувати завдання самоосвіти, планувати свою роботу, вміло розподіляти час та зусилля, створювати сприятливі умови для освітньої діяльності, здійснювати самоконтроль та самоаналіз результатів тощо) [4; 5].

Організація самостійної роботи надає можливості особистісного залучення студента до опанування професійною діяльністю та формує в нього ряд професійно-значимих якостей, а саме: відповідальність, креативність, інформаційну культуру, здатність до самоосвіти.

Отже, самостійна робота студента є важливою ланкою при підготовці висококваліфікованого конкурентоспроможного лікаря. Вона потребує сучасних методичних форм і методів реалізації на тлі об'єктивного систематичного особистого та викладацького контролю. Правильно організована самостійна діяльність студентів-медиків повинна гармонійно поєднуватися з іншими формами організації та видами навчальної діяльності і забезпечувати не лише міцні, усвідомлені знання, а й розвивати здатність до творчого осмислення навчального матеріалу. Застосування здобутих знань, набутих умінь і навичок у практичній діяльності майбутніх лікарів сприятиме формуванню його самосвідомості та розвитку в нього інтересу до науки, а також сприятиме формуванню ініціативності, організованості й наполегливості в роботі.

7. Тренінг

Ще однією педагогічною умовою є введення у процес гуманітарної підготовки майбутніх лікарів елементів навчально-педагогічного тренінгу як засобу формування їхньої професійно-етичної культури.

Навчальний тренінг – це активна навчальна діяльність студентів, під час якої вони виконують тренінгові вправи, адаптовані до майбутньої професійної діяльності під керівництвом викладача-тренера на

Pedagogical conditions of formation of professional and ethical culture...

основі спеціально підготовлених інструктивно-методичних матеріалів, що відповідають сучасним вимогам до професійної діяльності. Деякі автори вважають тренінг методом ігрового моделювання певних ситуацій з метою розвитку у учасників компетентності, формування та вдосконалення особистісних якостей, умінь і навичок, підвищення адекватності самосвідомості та поведінки, шляхом включення у тренінгові ситуації в ролі учасників і глядачів [6].

Тренінг – інноваційна педагогічна технологія організації інтерактивної взаємодії суб'єктів навчально-виховного і навчально-пізнавального процесу, що передбачає сплановані та систематизовані зусилля викладача у напрямку модифікації або формування і розвитку нових знань, умінь, навичок, характерних рис поведінки, ціннісних установок студентів засобами навчання, виховання і тренування в умовах змодельованих ігрових тренінгових ситуацій. Ефективність використання означеного методу у професійній підготовці фахівців підтверджується результатами численних опитувань, анкетувань та тестувань, проведених в межах наукових досліджень (таблиця 2).

Таблиця 2

Рейтинг ефективності методів навчання (на основі напрацювань Дж. Іванцевич, О. Лобанова, Є. Моргунова)

Метод	Знання	Зміна підходу	Майстерність прийняття рішень	Майстерність спілкування	Спільна робота	Збереження знань	Сума	Місце
Кейс	2	4	1	4	2	2	15	1
Семінар	3	3	4	3	1	5	19	2
Рольова гра	7	2	3	2	4	4	22	3
Тренінг	8	1	5	1	6	3	24	4
Ділова гра	6	5	2	5	3	6	27	5
Програмоване навчання	1	7	6	7	7	1	29	6
Фільм	4	6	7	6	5	7	35	7
ТВ-лекція	5	9	8	9	9	9	49	8
Лекція	9	8	9	8	8	8	50	9

Дані таблиці свідчать, що тренінг є досить ефективним методом навчання, а за таким показниками, як «зміна підходу в навчанні» та «майстерність спілкування» випередив усі інші методи.

Тренінг формування професійно-етичної культури, як метод інтерактивного навчання майбутніх лікарів, має такі ж компоненти, як і весь технологічний процес використання інтеракцій.

Тренінги можуть стимулювати такі види активності студентів, як:

– розумова, що полягає в інтенсивності мислення, генеруванні ідей, висловлюванні припущень, проектуванні, моделюванні, конструюванні, виявленні творчої уяви, зосередженості, уваги, спостережливості, здійсненні аналітико-синтетичних операцій тощо;

– емоційна, яка відображається в емоційній напрузі та переживаннях;

– соціальна, оскільки потребує імітації виконання соціальних ролей, обміну думками, виявлення особистісного ставлення, формулювання суджень;

– фізична, що супроводжується фізичним напруженням, практичною діяльністю, рухливістю [9, с. 20-21].

Усі зазначені вияви активності спонукають учасників тренінгу до особистісного розвитку, самовизначення, персоналізації, соціального ототожнення.

Окрім того, саме в умовах нетрадиційних тренінгових занять викладач має змогу: дослідити рівень професійно-етичної культури майбутніх лікарів, спостерігаючи за їх взаємодією у змодельованих тренінгових ситуаціях; відкрити студентам-медикам їхні нові можливості особистісного розвитку (формування моральних, соціальних, фахових та вольових якостей особистості в умовах ігрової взаємодії під час тренінгу; виявити життєві цінності, прагнення та потреби майбутніх лікарів з метою актуалізації особистісного потенціалу кожного; сформувати переконання в необхідності підвищення рівня професійно-етичної культури; удосконалити модель поведінки майбутніх лікарів у напрямку формування позитивного ставлення до себе, інших людей, до світу в цілому.

Досвід практичної діяльності дозволяє нам виокремити переваги занять, які проводяться у вигляді тренінгів із студентами-медиками, а саме:

– тренінгові заняття допомагають майбутнім лікарям побачити специфічні сторони професійної діяльності;

Pedagogical conditions of formation of professional and ethical culture...

– в окремих випадках тренінги можуть змінити життєві установки студентів і навіть уявлення про себе. Вони стають більш терплячими, толерантними до думок і ціннісних орієнтацій інших;

– використання тренінгів сприяє розвитку особистості, позаяк створює тривалу зацікавленість у саморозвитку і розкритті свого особистісного та професійного потенціалу;

– тренінги спонукають майбутніх лікарів формувати і закріплювати навички постановки вимог, прийняття рішень, допомоги іншим, співробітництва, пошуку можливостей взаємодопомоги, сили протистояння, особистісної відповідальності;

– впровадження тренінгів створює позитивну установку у відношенні до викладача і сприяє конструктивній полеміці з ним, незважаючи на його авторитет, що стимулює формування «суб'єкт-суб'єктних» відносин на рівні «викладач-студент», а в майбутньому – «лікар-пацієнт», «колега-колега» тощо;

– тренінги полегшують студентам формування нових комунікативних і поведінкових норм, щоб згодом увести в професійну діяльність лише визначені й перевірені на практиці стилі професійної діяльності;

– тренінги покращують у студентів мотивацію до навчання, оскільки є нестандартною методикою професійної підготовки фахівців, викликає допитливість студентів, посилюючи інтерес до різних аспектів міжособистісної взаємодії;

– тренінги, які проводяться у вигляді інтерактивних ігор, можуть збалансувати активність учасників, оскільки дають змогу залучити до роботи всіх студентів групи;

– систематичне використання тренінгів знижує тривожність студентів і полегшує формування їх згуртованості; тренінги дають змогу створювати складні ситуації з метою моделювання складних форм поведінки;

– тренінги сприяють опрацюванню найважливіших проблем, які можуть виникнути у професійній діяльності майбутніх лікарів. Ці проблеми можна навчитись вирішувати в ігровій ситуації тренінгу під час навчання у вищій школі;

– тренінги допомагають перетворити групу в своєрідну систему дзеркал, у яких відображаються конкретні прояви поведінки, поглядів, умінь, знань майбутніх лікарів.

Осмилення поняття «тренінг» та виявлення його специфічних ознак, дозволили нам розглянути тренінгові вправи, які в нашому розумінні є ефективним засобом розвитку професійно важливих особистісних якостей майбутнього лікаря, що передбачає постійний зворотній зв'язок, матеріалізацію педагогічних суб'єкт-суб'єктних відносин і зміну первинної позиції студентів. Логічно, що дане поняття дає нам можливість обґрунтувати і застосувати комплекс тренінгових вправ, під яким ми будемо розуміти сукупність взаємопов'язаних засобів гармонійного розвитку професійно важливих якостей особистості (фахових, моральних, соціальних, вольових) на основі постійного зворотного зв'язку, матеріалізації педагогічних суб'єкт-суб'єктних відносин з метою зміни первинної позиції майбутніх лікарів.

Головною метою комплексу тренінгових вправ, які ми використовуємо у процесі формування професійно-етичної культури став розвиток особистісних якостей майбутніх лікарів, як носіїв моральних цінностей, їхньої активної професійної позиції, тобто здатності і бажання здійснювати перетворення у сфері міжособистісних стосунків, підвищення культурного рівня як суттєвого аспекту всебічного розвитку особистості студента. Все це відображається у спрямуванні комплексу тренінгових вправ на формування ціннісного самостварення майбутнього лікаря, інтегративного комплексу знань, умінь, навичок, культури спілкування і передбачає розвиток таких комунікативних умінь, як: уміння керувати своєю поведінкою; уміння соціальної перцепції; уміння розуміти, а не лише бачити, тобто адекватно моделювати особистість пацієнта, його психічний стан за зовнішніми ознаками; уміння «подавати себе» в спілкуванні; уміння оптимально будувати свою мову; уміння вербального і невербального контакту з пацієнтами.

8. Методи формування професійно-етичної культури

Важливим моментом у процесі формування професійно-етичної культури майбутнього лікаря є добір інформації, методів, які забезпечуватимуть цей процес. При підборі методів навчання ми враховували те, що вони повинні підпорядковуватися реалізації основних завдань оптимізації навчального процесу, якісної професійної підготовки майбутніх лікарів. Серед традиційних форм і методик навчання у практиці викладання модулю здебільшого використовуються інтерактивні методи як дієві засоби підвищення якості навчання, що забезпечують

Pedagogical conditions of formation of professional and ethical culture...

підвищення пізнавальної активності студентів, дотримання компетентнісного підходу в навчанні майбутніх лікарів.

Під час занять здійснюється моделювання ситуацій (утворення ситуацій-моделей, де реальні об'єкти замінені вигаданими, а взаємостосунки між учасниками ситуації штучно організовані, знаходяться під керівництвом викладача). Моделювання, створюючи певну проблему, заохочує швидке реагування та розв'язання її, тим самим формуючи певні особистісні та професійні якості майбутнього лікаря, які допоможуть йому в подальшій професійній діяльності.

Особливе значення в реалізації навчального матеріалу має розв'язання творчих завдань із професійним змістом, в умові яких «прихована» наукова закономірність, виражена через фактичний матеріал професійного спрямування. Серед вимог до таких завдань ми виділили три найважливіші: завдання повинно мати навчальну цінність, об'єктивно відображати зміст професійної діяльності, сприяти формуванню професійно-етичної культури майбутнього лікаря.

Завдання викладача полягає у створенні належної атмосфери в аудиторії, яка б забезпечувала оптимальний процес засвоєння навчального матеріалу.

9. Висновки

Таким чином, результати аналізу професійної підготовки майбутніх лікарів, дослідження рівня їх фахової культури дають змогу зробити висновок про те, що формуванню професійно-етичної культури майбутніх лікарів сприятиме забезпечення певних педагогічних умов, які спрямовані на стимулювання викладачів до творчої роботи і студентів – до професійного самовдосконалення.

До цих умов ми відносимо орієнтацію на розвиток гуманістичної спрямованості особистості майбутнього лікаря; запровадження суб'єкт-суб'єктного підходу під час вивчення гуманітарних дисциплін; вдосконалення іншомовної комунікативної компетентності майбутніх лікарів; стимулювання самостійної роботи майбутніх фахівців медичної сфери у процесі гуманітарної підготовки; введення елементів навчально-педагогічного тренінгу як засобу формування професійно-етичної культури майбутнього лікаря.

Разом з тим, означені умови вимагають комплексної реалізації, адже вони взаємопов'язані та не можуть діяти ізольовано одна від одної.

Список літератури:

1. Абрамчук О. В. Лінгвосоціокультурні чинники у патріотичному вихованні студентів вищих технічних навчальних закладів / О. В. Абрамчук // Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти: зб. наук. пр. / Нац. техн. ун-т «Харк. політехн. ін-т». – Х., 2004. – Вип. 5. – С. 354–368.
2. Агаркова А. О. Проблема формування професійно-етичної культури майбутнього лікаря у вищому навчальному закладі / А. О. Агаркова, І. І. Філатова // Соціально-філософські та економічні співвідношення культури і інформаційного простору: зб. наук. праць (за матеріалами I міжвузівської науково-теоретичної конференції від 29 грудня 2009 року) / [за заг. ред. Журби М. А.]. – Рубіжне; Луганськ, 2009. – С. 105–109.
3. Андрійчук О. Я. Виховання гуманності у студентів медичного коледжу в процесі фахової підготовки : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.07 «Теорія і методика виховання» / О. Я. Андрійчук. – К., 2003. – 19 с.
4. Вітвицька С. С. Основи педагогіки вищої школи: метод. посіб. для студ. вищ. навч. закладів / Вітвицька С. С. – К. : Центр навчальної літератури, 2003. – 316 с.
5. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 376 с.
6. Дахин А. Н. Педагогическое моделирование: сущность, эффективность и неопределенность / А. Н. Дахин // Педагогика. – 2003. – № 4. – С. 211–26.
7. Медицинская этика и деонтология: [сборник статей] / под ред. Г. В. Морозова, Г. И. Царегородцева. – М. : Медицина, 1983. – 270 с.
8. Нешадим И. О. Формирование основных функций профессиональной компетентности инженера в процессе обучения иностранному языку / И. О. Нешадим // Образование через науку: тезисы докладов Международной конференции / МГТУ им. Н. Э. Баумана. – М., 2005. – С. 597–598.
9. Нісімчук А. С. Сучасні педагогічні технології : навч. посібник / А. С. Нісімчук, О. С. Падалка, О. І. Шпак. – К. : Просвіта, 2000. – 368 с.
10. Ортинський В. Л. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / В. Л. Ортинський. – К. : Центр навчальної літератури, 2009. – 472 с.
11. Прозорова Е. В. Педагогические условия формирования коммуникативной компетентности / Е. В. Прозорова // Мир психологии. – 2000. – № 2. – С. 191–202.
12. Романюк Л. В. Психологічні чинники розвитку ціннісних орієнтацій студентської молоді: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: спец. 19.00.01 «Загальна психологія, історія психології» / Л. В. Романюк. – К., 2004. – 20 с.

References:

1. Abramchuk O. V. (2004) Linhvosiotsiokulturni chynnyky u patriotychnomu vykhovanni studentiv vyshchyykh tekhnichnykh navchalnykh zakladiv [Linguistic and Cultural Factors in Patriotic Education of Students of Higher Technical Education Institutions]. *Problemy ta perspektyvy formuvannia natsionalnoi humanitarno-tekhnicnoi elity*, vol. 5, pp. 354–368.
2. Aharkova A. O. (2009) Problema formuvannia profesiino-etychnoi kultury maibutnoho likarya u vyshchomu navchalnomu zakladi [The problem of forming a professional and ethical culture of a future doctor at a higher educational institution]. Proceedings of the *Sotsialno-filosofski ta ekonomichni spivvidnoshennia kultury i informatsiinoho prostoru* (Rubizhne; Luhansk, December 29, 2009) (eds. Zhurba M. A.), Rubizhne; Luhansk, pp. 105–109.
3. Andriichuk O. Ya. (2003) *Vykhovannia humannosti u studentiv medychnoho koledzhu v protsesi fakhovoi pidhotovky* [Humanity education for the students of medical college in the process of professional training] (PhD Thesis), Kyiv.
4. Vitvytska S. S. (2003) *Osnovy pedahohiky vyshchoyi shkoly* [Fundamentals of higher education pedagogy]. Kyiv: Tsentri navchalnoi literatury. (in Ukrainian)
5. Honcharenko S. U. (1997) *Ukrayinskyi pedahohichnyi slovnyk* [Ukrainian Pedagogical Dictionary]. Kyiv: Lybid. (in Ukrainian)
6. Dakhin A. N. (2003) *Pedagogicheskoe modelirovanie: sushchnost, effektivnost i neopredelennost* [Pedagogical modeling: essence, efficiency and uncertainty]. Pedahohyka. (in Russian)
7. Morozov G. V., Tsarehorodtsev G. I. (ed.) (1983) *Meditainskaia etika I deontologiya* [Medical Ethics and Deontology], Moscow: Meditsina.
8. Neshchadim I. O. (2005) Formirovanie osnovnykh funktsii professionalnoi kompetentnosti inzhenera v protsesse obucheniia inostrannomu iazyku [Formation of the basic functions of professional competence of an engineer in the process of a foreign language learning]. Proceedings of the *Obrazovanie cherez nauku: tezisy dokladov Mezhdunarodnoi konferentsii* (Russia, Moscow, 2005), Moscow, pp. 597–598.
9. Nisimchuk A. S. (2000) *Suchasni pedahohichni tekhnologii* [Modern pedagogical technologies]. Kyiv: Prosvita. (in Ukrainian)
10. Ortynskyi V. L. (2009) *Pedahohika vyshchoyi shkoly* [Pedagogy of high school]. Kyiv: Tsentri navchalnoi literatury. (in Ukrainian)
11. Prozorova E. V. *Pedagogicheskie usloviia formirovaniia kommunikativnoi kompetentnosti* [Pedagogical conditions for the formation of communicative competence]. Mir psikhologii. (in Russian)
12. Romanyuk L. V. (2004) *Psikhologichni chynnyky rozvytku tsinnisnykh orientatsiy studentskoyi molodi* [Psychological factors of student youth's value orientations development] (PhD Thesis), Kyiv.